

**ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ****ABOUT THE RESTORATION OF LOST CRIMINAL PROCEEDING MATERIALS
UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL**

**Курилін І.Р., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ**

**Надрага Л.Я., аспірант
Науково-дослідний інститут публічного права**

**Семенов В.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ**

В статті, по результатах вивчення нормативно-правових актів, аналізується особливість воєнного стану як спеціального правового режиму, який впливає на всі механізми державного управління та адміністрування та зобов'язує законодавця визначити нові засоби регулювання певних суспільних відносин. Акцентується увага на викликах, з якими стикаються учасники кримінального провадження, пов'язаних як з активними бойовими діями та їх наслідками на території України, так і з окупацією окремих територій і введенням воєнного стану. Наголошується, що у зв'язку з активними бойовими діями проблема знищення (втрати) матеріалів кримінального провадження та необхідності їх відновлення для забезпечення конституційних прав і свобод членів українського суспільства постала особливо гостро.

Надається характеристика інституту відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження та на основі аналізу наукових публікацій визначаються недоліки загального порядку відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, що перешкоджають вирішенню заявлених завдань.

Аналізується порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану, визначений Кримінальним процесуальним кодексом України шляхом внесення до нього відповідних змін після введення воєнного стану на всій території України. Звертається увага на відмінності запровадженого порядку відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження від загального порядку, які оцінюються як такі, що в більшій мірі забезпечують конституційні гарантії членів українського суспільства та визначені загальні засади кримінального провадження.

Відстоюється думка щодо доцільності та ефективності запровадження загального порядку відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження саме на основі діючого порядку відновлення таких матеріалів в умовах воєнного стану, але з урахуванням зазначених зауважень та результатів правозастосовної практики.

Ключові слова: воєнний стан, матеріали кримінального провадження, відновлення втрачених матеріалів, загальні засади кримінального провадження, інститут кримінального провадження.

The article, based on the results of the study of normative legal acts, analyzes the peculiarity of martial state as a special legal regime that affects all mechanisms of state management and administration and obliges the legislator to define new means of regulating certain social relations. Attention is focused on the challenges faced by participants in criminal proceedings, related to both active hostilities and their consequences on the territory of Ukraine, as well as the occupation of certain territories and the introduction of martial state. It is emphasized that in connection with active hostilities, the problem of destruction (loss) of materials of criminal proceedings and the need to restore them to ensure the constitutional rights and freedoms of members of Ukrainian society has become particularly acute.

The characteristics of the institute for the recovery of lost materials of criminal proceedings are provided, and based on the analysis of scientific publications, the shortcomings of the general procedure for the recovery of lost materials of criminal proceedings are determined, which prevent the solution of the stated tasks.

The procedure for restoring lost materials of criminal proceedings under martial state, determined by the Criminal Procedure Code of Ukraine by making appropriate changes to it after the introduction of martial state on the entire territory of Ukraine, is analyzed. Attention is drawn to the differences between the introduced procedure for restoring lost materials of criminal proceedings and the general procedure, which are assessed as providing the constitutional guarantees of members of Ukrainian society and the general principles of criminal proceedings to a greater extent.

An opinion is advocated regarding the expediency and effectiveness of introducing a general procedure for restoring lost materials of criminal proceedings based on the current procedure for restoring such materials under martial state, but taking into account the aforementioned comments and the results of law enforcement practice.

Key words: martial state, materials of criminal proceedings, recovery of lost materials, general principles of criminal proceedings, institution of criminal proceedings.

Ведення активних бойових дій на території України, окупація частини українських територій завдають значної матеріальної та моральної шкоди населенню України й призводять до порушення функціонування та роботи всіх без виключення державних інституцій та механізмів, знищення засобів реалізації управлінських функцій, трансформації методів державного адміністрування.

Не є виключенням й інститут правосуддя, всі складові якого зіткнулися з викликами, обумовленими сьогоденням української держави. В результаті активних бойових дій зруйновані та знищені, і продовжують руйнуватися та знищуватися, не лише будівлі судів та правоохоронних органів, але також і матеріали проваджень, які знаходяться в приміщеннях таких установ. Як справедливо зазначає

Бабчинська Т. В., «питання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження набуло особливої актуальності після 2014 року, коли росія розпочала частковий наступ на нашу територію, анексувавши її частину. Велика кількість справ з кримінального провадження залишилася на окупованій території України, а громадяни держави перетворилися на внутрішньо переміщених осіб» [1, с. 81].

Але при цьому з держави не знімається обов'язок захисту прав та свобод громадян та всіх членів українського суспільства, закріплений в ст. 3 Конституції України, відповідно до якої «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і сво-

боди людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [2].

Такі конституційні гарантії зобов'язують державу розробляти і запроваджувати дієві механізми роботи всіх державних інститутів з метою недопущення порушення зазначених прав і свобод людей, а також забезпечення можливості їх справедливого відновлення в разі порушення, навіть за об'єктивних умов, як то стихійні лиха, катастрофи різного характеру, ведення бойових дій тощо.

Таким чином, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України був введений воєнний стан, який продовжується донині [3]. Указ Президента України «Про введення воєнного стану» був затверджений відповідним Законом України [4].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [5].

Зрозуміло, що особливий правовий режим впливає на організацію роботи органів державної влади, в тому числі шляхом додаткового правового регулювання певних видів суспільних відносин, що виникають саме під час дії фактору, що слугував причиною введення такого правового режиму.

Щодо кримінального судочинства, то у зв'язку з веденням воєнного стану були внесені певні зміни до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), які визначають особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану [6, розд. IX-1]. Зокрема ст. 615¹ КПК України встановлює порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Необхідно зазначити, що інститут відновлення матеріалів кримінального провадження в Україні започаткований лише з веденням в дію чинного КПК України [6], а до цього питання реконструкції втрачених (знищених) матеріалів в кримінальному судочинстві не було врегульовано на законодавчому рівні, що обумовлювало певні проблеми в діяльності судових та правоохоронних органів [7, с. 438–439]. Так, Романюк А. Б., в результаті аналізу слідчої та судової практики, констатує, що за відсутності нормативного врегулювання відновлення втрачених матеріалів відбувалося, як правило, неофіційно, поза процесуальним порядком [7, с. 438]. Під втратою матеріалів кримінального провадження вчений пропонує розглядати як знищення (умисне чи внаслідок непереборних подій різної природи) матеріалів кримінального провадження, так і втрату (загублення) їх в результаті недбалості уповноважених осіб, або викрадення зацікавленими особами. При чому втраченими можуть бути як всі матеріали кримінального провадження (кримінальна справа), так і лише частина матеріалів (окремі документи, речові докази). Щодо документів-матеріалів кримінального провадження, то їх втратою, на думку Романюка А. Б., слід вважати також втрату ними властивості зберігати та передавати інформацію, носіями якої вони є (наприклад, знебарвлення тексту внаслідок природних чи штучних факторів, що унеможливило сприйняття змісту тексту тощо). Відносно знищення матеріалів кримінального провадження дослідник зазначає, що знищення може бути як незаконним (умисні дії зацікавлених осіб), так і відбуватися в законному порядку (по закінченню визначених термінів зберігання) [7, с. 439].

Як приклад спроб врегулювати в певний спосіб процедуру відновлення втрачених матеріалів кримінальних проваджень Лазукова О. наводить досвід правоохоронних органів Луганської області, які зіткнулися з неординарними випадками необхідності відновлення матеріалів кримінальних проваджень на територіях проведення Антитерористичної операції. Дослідниця зазначає, що «у 2015 році організаційно-методичним відділом слідчого управління прокуратури Луганської області були розроблені методичні рекомендації під назвою «Особливий режим досудового розслідування в районі проведення антитерористичної операції», один із пунктів яких був присвячений механізму відновлення втрачених матеріалів на стадії досудового розслідування» [8, с. 164].

Тому сама поява процесуального інституту відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження отримала схвальну реакцію з боку наукової спільноти та практичних працівників.

Разом з тим, позитивно оцінюючи такі зміни в кримінальному судочинстві, як запровадження інституту відновлення матеріалів кримінального провадження, вчені зазначали й на окремі його прогалини та недоліки, як то:

- неможливість оскарження в апеляційному порядку ухвали суду про залишення заяви про відновлення втрачених матеріалів без руху, повернення такої заяви заявнику, відмову у відкритті відновлювального провадження, залишення заяви без розгляду чи закриття розгляду заяви про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження [7, с. 444];

- неврегульованість порядку відновлення матеріалів кримінального провадження до рішення судом, або по провадженнях, що закриті на стадії досудового розслідування, чи закінчилися прийняттям рішення про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру [7, с. 441–442];

- обмеження коло суб'єктів, що можуть ініціювати відновлення матеріалів провадження [7, с. 444] тощо.

Аналіз положень ст. 615¹ КПК України дозволяє стверджувати, що при розробці порядку відновлення матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану законодавцем частково враховані зазначені вище недоліки. Так, відповідно до ч. 1 ст. 615¹ КПК України відновленню підлягають втрачені матеріали кримінального провадження, яке не завершилося направленням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності до суду, а також матеріали кримінального провадження, в якому обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності направлено до суду, проте підготовче судове засідання не відбулося; судовий розгляд розпочато, проте рішення суду за результатами його розгляду не ухвалено; судом ухвалено рішення, проте воно не набрало законної сили [6].

Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 615¹ КПК України матеріали кримінального провадження, не направлені з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності до суду, а також матеріали кримінального провадження, в якому обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності направлено до суду, проте підготовче судове засідання не відбулося; судовий розгляд розпочато, проте рішення суду за результатами його розгляду не ухвалено; судом ухвалено рішення, проте воно не набрало законної сили, підлягають відновленню за рішенням слідчого судді, суду у разі надходження клопотання від прокурора або від слідчого чи дізнавача, погодженого з прокурором, або від сторони захисту чи потерпілого, або за власною ініціативою суду, за умови наявності витягу з Єдиного реєстру досудового розслідування, або постанови про початок

досудового розслідування, винесеної у порядку, передбаченому статтею 615 КПК України, або ухвали про призначення судового розгляду, наявних у цьому кримінальному провадженні відповідних матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації, а також копій документів, засвідчених з використанням засобів кваліфікованого електронного підпису [6].

Також в ч. 5 ст. 615¹ КПК України законодавець передбачає, що на підставі зібраних і перевірених матеріалів слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження повністю або в частині, яку, на його думку, необхідно відновити. У разі недостатності зібраних матеріалів для точного відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження в тому обсязі, який, на його думку, є достатнім для ухвалення судового рішення, яким суд завершує відповідну стадію судового провадження, або своєю ухвалою закриває розгляд клопотання про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження право на повторне звернення з таким клопотанням за наявності необхідних документів [6].

Слід відмітити, що ми не погоджуємося із зауваженням Присяжного В. В. та Сенченка Н. М., які зазначають, що «... суд повинен оцінювати достатність доказів для встановлення вини особи, а не для ухвали судового рішення про відновлення матеріалів кримінального провадження» [9, с. 1215]. Вважаємо, що необхідно чітко розуміти межі предмету судового розгляду в провадженні, відкритому за поданням клопотанням про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Так, предметом судового розгляду є саме достатність та належність наданих фактичних даних для точного відновлення втрачених матеріалів, а також обсяг такого відновлення, але ніяк не ступінь вини осіб. А основним завданням інституту відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, як справедливо зазначає Романюк А. Б., «... є захист процесуальних прав суб'єктів кримінального судочинства, здійснення яких ускладнюється або унеможливується внаслідок відсутності певних матеріалів кримінального провадження» [7, с. 439]. Вчений додає, що до таких прав слід віднести право на: ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, отримання копій документів, оскарження процесуальних рішень тощо [7, с. 439]. Тобто інститут відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження можна розглядати як державний механізм забезпечення загальних засад кримінального провадження, визначених в ст. 7 КПК України.

Також визначений КПК України порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умо-

вах воєнного стану: змінює форму документа, на підставі якого розглядається питання про відновлення (клопотання замість заяви), розширює юрисдикцію судів щодо розгляду клопотання про відновлення, розширює коло документів, що можуть додаватися до клопотання про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, та вимоги до їх копій. Так, якщо за загальним порядком до заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження можуть додаватися лише документи або їх копії, що збереглися у заявника [6, ст. 527], то в умовах воєнного стану до клопотання про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження додаються документи або їх копії, у тому числі не посвідчені в установленому порядку, що збереглися у прокурора, слідчого, дізнавача, сторони захисту чи потерпілого, за умови їх засвідчення кваліфікованим електронним підписом [6, ст. 615¹].

Таким чином, в умовах воєнного стану та активних бойових дій на території України безсумнівно актуальним видається наявність врегульованого механізму відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. А визначений КПК України порядок такого відновлення вбачається дієвим (в аспекті вирішення заявленого завдання), прозорим та таким, що відповідає критеріям законності та верховенства права.

Однак, слухними вбачаються зауваження Головного юридичного управління апарату Верховної ради України щодо правової невизначеності окремих положень ст. 615¹ КПК України, висловлені на етапі розгляду законопроекту, та не враховані законодавцем при внесенні відповідних змін до КПК України [10].

Крім того вважаємо, що в аспекті забезпечення загальних засад кримінального провадження порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану, визначений ст. 615¹ КПК України, є таким, що дійсно здатний захистити права учасників кримінального провадження, на відміну від загального порядку, визначеного в ст. ст. 524–531 КПК України. І, зважаючи на позицію Головного юридичного управління апарату Верховної ради України щодо неконституційності окремих положень ст. 615¹ КПК України, підтримуємо таку позицію лише щодо неконституційності «... встановлення фактично протилежних підходів до порядку відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження у мирний час та під час дії воєнного стану ...» [10].

На нашу переконливу думку, саме запроваджений порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану повинен лягти в основу загального порядку відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, за умови правової визначеності всіх складових даного інституту та врахування результатів наявної правозастосовної практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабчинська Т. В. Правове регулювання інституту відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. *Правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 1. С. 81–85.
2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#text> (дата звернення: 24.05.2024).
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 24.05.2024).
4. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лют. 2022 р. № 2102-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 24.05.2024).
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 24.05.2024).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 24.05.2024).
7. Романюк А. Б. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в Україні. *Наукові праці Національного університету Одеська юридична академія*. 2012. № 11, С. 438–446.
8. Лазукова О. Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження: проблеми правозастосовної практики і перспективи нормативного регулювання. *Право України*. 2017. № 4, С. 160–170.
9. Присяжний В. В., Сенченко Н. М. Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану. *«Modern problems of science, education and society»: The 4 th International scientific and practical conference (June 19–21, 2023) SPC «Sci-conf. com. Ua»*, Kyiv, Ukraine. 2023. С. 1212–1216.
10. Зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо уточнення положень про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, скасування запобіжного заходу для проходження військової служби в умовах воєнного стану» (реєстраційний № 7494) / Апарат Верховної ради України. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/b709aad1-dde2-4c68-949a-2d73c8b9d9fa3> (дата звернення: 24.05.2024).